

Obecność Romanowiczowej

Anna Jamrozek-Sowa

Uniwersytet Rzeszowski

The Presence of Zofia Romanowiczowa

Abstract: Zofia Romanowiczowa (1922-2010) was a Polish writer and culture promotor, living in France. The devoted to her monograph authored by Arkadiusz Morawiec is of documentary nature. The book consists of three parts: a biographical note, a discussion of Romanowiczowa's books' reception and an extensive bibliography. Morawiec not reviews the views of other scholars, but also refers to the facts found in the source documents, to which he provides his own commentary.

Key words: Zofia Romanowiczowa, reception, documentation, emigration

Słowa kluczowe: Zofia Romanowiczowa, recepcja, dokumentacja, emigracja

Arkadiusz Morawiec napisał książkę poświęconą osobie Zofii Romanowiczowej i dziełu jej życia – ważną, gromadzącą ogromną wiedzę. Tytuł monografii: *Zofia Romanowiczowa. Pisarka nie tylko emigracyjna* sugeruje, że autor sytuuje przedmiot swych badań w przestrzeni wykraczającej poza horyzonty wyłącznie doświadczenia migracyjności¹. Stanowi także nawiązanie do podanego w motcie do książki fragmentu przemówienia Józefa Wittlina, wygłoszonego w 1975 roku podczas wieczoru autorskiego Romanowiczowej w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku: „Romanowiczowa urosła nie tylko na wielką damę polskiej literatury, dziś można chyba nazwać ją pierwszą damą, *first lady*, naszej beletrystyki, nie tylko emigracyjnej”². Badacz powołuje się także na opinię Jacka Łukasiewicza dostrzegającego uniwersalną, wysoką wartość dzieła Romanowiczowej w „naszej i nie tylko naszej literaturze”³. Sama pisarka zawsze eksponowała swoje osadzenie w kilku równoległych rzeczywistościach kulturowych. Mówiła o sobie, że jej egzystencja, los „wiąże się z Francją”⁴. Jednocześnie utrzymywała, że nieustannie jest „pogrążona w Polsce”⁵.

¹ A. Morawiec, *Zofia Romanowiczowa. Pisarka nie tylko emigracyjna*, Łódź 2016.

² J. Wittlin, *Sono felice...*, „Wiadomości” 1975, nr 22, s. 1.

³ J. Łukasiewicz, *Romanowiczowa*, w: tegoż, *Kąt widzenia. Notatki literackie*, Wrocław 2016, s. 211.

⁴ *Faldy czasu. Z Zofią Romanowiczową rozmawia Stanisław Bereś*, „Odra” 1990, nr 2, s. 22.

⁵ Tamże.

Praca Morawca jest opowieścią o wielkiej damie literatury, tłumacze, promotorce sztuki nie tylko polskiej, organizatorce życia artystycznego, także osobie prywatnej – matce, kobiecie, która aby pisać, zaszywała się w paryskich bądź burgundzkich kawiarniach. Badacz ukazał Romanowiczową w kilku planach jej aktywności: pisarstwa, działalności naukowej, popularyzatorskiej, artystycznej oraz życia prywatnego.

We wstępie zaznaczył, że interesuje go „czynnik dokumentacyjny”. Deklarując niechęć do zostania użytkownikiem którejs z kolejnych modnych, a przemijających ideologicznych i literaturoznawczych *maszynek interpretacyjnych*, obrał, jak pisze, drogę „«pozytywisty» w najlepszym tego słowa znaczeniu”⁶. Wybór ów uzasadnił pragnieniem dotarcia do faktów, a nie mnożenia propozycji interpretacyjnych. Wspomniał o niepokojącym zwyczaju pomijania przez współczesnych badaczy kwerend bibliotecznych i archiwalnych: „współcześni literaturoznawcy zdają się nazbyt lekceważyć to, co dostrzeżono już i odczytano przed nimi, często nie chce im się nawet zajrzeć do «Polskiej Bibliografii Literackiej» czy «Bibliografii Zawartości Czasopism», o archiwach i zakurzonych bibliotecznych półkach nawet nie wspominając. W konsekwencji odkrywają... lądy od dawna już znane. Szkoda, że tak się dzieje...”⁷.

Wywód prowadzony w książce stanowi logiczną konsekwencję deklaracji zawartych we wstępie. Jednakże zapowiadany dystans badawczy, beznamiętny ogląd wypreparowanych faktów, okazał się niemożliwy, gdyż już sam dobór owych faktów jest owocem działań interpretacyjnych i klasyfikujących. Świadomy tego autor dowcipnie komentuje „twórczą zdradę” owych założeń.

W pracy wydzielone zostały trzy obszary tematyczne.

Pierwsza część, nosząca charakter biograficzny, osadza podmiot twórczości w kontekście czasu i miejsca jego egzystencji. Ze względu na istniejące już publikacje omawiające historię rodziny Górskich, z której wywodzi się Romanowiczowa, i wczesnego etapu jej życia, Morawiec, przypominając najważniejsze ustalenia poprzedników, skupia się na przedstawieniu fragmentów życia niedostatecznie dotąd rozpoznanych. Wykorzystuje wiedzę zdobytą w trakcie rozmów i z korespondencji z samą pisarką oraz z jej córką. Cytuje fragmenty niepublikowanego w całości wielogodzinnego wywiadu, który przeprowadził z pisarką w Paryżu w 2002 roku. Skrętnie odnotowuje informacje wyczytane z opracowań, uzyskane w trakcie kwerend bibliotecznych i archiwalnych (przede wszystkim w Archiwum Emigracji w Toruniu, gdzie znajdują się materiały przekazane przez Zofię i Kazimierza Romanowiczów). Korzysta ze źródeł publikowanych i niepublikowanych. Dba o jasność i klarowność wywodu. Całości dopełnia materiał ikoniczny. Są to unikatowe zdjęcia udostępnione przez córkę pisarki – Barbarę Romanowicz-Jonikas, wybitną uczoną, światowej sławy sejsmolożkę.

⁶ A. Morawiec, *Zofia Romanowiczowa...*, s. 12.

⁷ Tamże.

Trzon książki i drugą jej część stanowi przedstawienie recepcji szeroko rozumianej twórczości Romanowiczowej: literackiej, paraliterackiej, metaliterackiej i translatorskiej. Każdy z podrozdziałów tej partii książki jest pasjonującą wyprawą w świat utworów przedstawianych w porządku chronologicznym, według dat ich publikacji. Wyobrażenia artystki ukonstytuowana w dziele zostaje za pośrednictwem autora monografii rozpisana na głosy osób towarzyszących pisarce w rozwoju jej talentu, czytających te teksty przed laty i współcześnie. Morawiec przytacza cytaty z listów, w których autorka informuje o przebiegu pracy nad nowym utworem, ustala warunki publikacji fragmentów w czasopiśmie oraz całości w wydawnictwach. Odnotowuje opinie przyjaciół pisarki na temat książki już wydanej oraz, co czyni bardzo uczciwie, uważnie śledzi recepcję. Nie pomija właściwie żadnej opublikowanej wypowiedzi krytycznej. Obficie cytuje fragmenty recenzji i teksty literaturoznawców, akcentując krańcową nieraz odmienność opinii i tonu wypowiedzi. Wydobywa przewodnią myśl tekstów krytycznych, stwarza syntetyczny obraz percepcji omawianego dzieła. Przywołując głosy cudze, nie traci z oczu perspektywy własnej. Morawiec ma bowiem, wypracowaną latami, oryginalną wizję dzieła Romanowiczowej. Odwołując się do opinii innych bądź przytaczając fakty, za każdym razem dokonuje własnej ich interpretacji. Jego wypowiedź ma swoistą dramaturgię. Doskonale znając analizowane utwory, konstruuje rozbudowaną wypowiedź na temat tak samego dzieła, jak i pełnionych przez niego funkcji. Porusza się w dwóch perspektywach temporalnych: czasu powstawania analizowanych utworów i czasu pracy nad monografią – pierwszych lat drugiej dekady XXI wieku. Subiektywny wewnętrzny czas odchodzi do głosu w komentarzach odautorskich.

Sposób zestawienia tekstów krytycznych, publicystycznych, wspomnieniowych, fragmentów wywiadów, ich dobór i kolejność cytowania, wreszcie komentarz własny budują „dramatyczne” napięcie prowadzonego wywodu, budzą w czytelniku pragnienie poznawania historii edycji kolejnych dzieł. Morawiec zaciekawia, prowokuje do odbycia własnej lektury poezji, prozy, publicystyki autorki.

Niewątpliwą zasługą monografisty jest przedstawienie juveniliów Romanowiczowej pisanych przez nią, jeszcze jako Zosię Górską, uczennicę przedwojennego radomskiego gimnazjum oraz zaakcentowanie znaczenia wierszy stworzonych w więzieniach nazistowskich i obozach koncentracyjnych: Ravensbrück i Neu Rohlau. Morawiec wskazuje na sytuacyjną wartość poezji, która w „kontekście” więziennym i obozowym miała moc ocalającą godność i niejednokrotnie życie osadzonych tam kobiet.

Szeroko przedstawiona recepcja służy poznaniu nie tylko literatury Romanowiczowej, ale też jej kulturowego kontekstu. Czytając książkę Morawca, zanurzamy się w codzienność Francji i polskiej emigracji powojennej, poznajemy reguły rządzące życiem zbiorowym tej społeczności i obowiązujące w tym środowisku rytuały.

Całości dopełnia bibliografia podmiotowa i przedmiotowa (część trzecia) – rzetelnie sporządzona i chronologicznie uporządkowana, z podziałem na poszczególne lata. Morawiec wydzielił zakresy tematyczne publikacji, podzielił je na dziewięć kategorii. Dzięki temu zabiegowi możemy obserwować fluktuacje literackiej aktywności Romanowiczowej, zmiany profilu jej zainteresowań, dynamikę tworzenia oraz śledzić recepcję jej utworów. W bibliografii przedmiotowej Morawiec ujął publikacje polskie i obcojęzyczne: monografie, rozdziały książek, opracowania naukowe, artykuły, recenzje, noty, audycje radiowe, filmy i materiały ikonograficzne. Do książki dołączył indeks cytowanych przez siebie utworów literackich Romanowiczowej oraz dokonanych przez nią tłumaczeń.

Na podkreślenie zasługuje rzetelność autora, jego dbałość o szczegóły, uważność, wrażliwość na przekaz zawarty w dokumentach źródłowych, a także lojalność wobec poprzedników – badaczy przedmiotu i recenzentów. Postawę sumiennego badacza, odkrywcy i wrażliwego interpretatora ujawnił już zresztą w swojej poprzedniej publikacji książkowej⁸. Jego ostatnią dokumentarną i analityczną rozprawę naukową czyta się jak wciągającą powieść o fascynującej kobiecie, damie literatury światowej. Upomnieć wypada się w tym miejscu o reedycję książek Romanowiczowej, pisarka bowiem wyraźniej istnieje w obiegu naukowym aniżeli w świadomości czytelniczej. A przecież czytanie Romanowiczowej to zanurzanie się w trudnym pięknie literatury.

[Rec.: Arkadiusz Morawiec, *Zofia Romanowiczowa. Pisarka nie tylko emigracyjna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, 506 ss.]

Bibliografia

- Faldy czasu. Z Zofią Romanowiczową rozmawia Stanisław Bereś, „Odra” 1990, nr 2, s. 20–27.
- Jamrozek-Sowa A., *Życie powtórzone. O pisarstwie Zofii Romanowiczowej*, Rzeszów 2008.
- Libella. Galerie. Szkice i wspomnienia, red. i oprac. M. Supruniuk, Toruń 1998.
- Łukasiewicz J., *Romanowiczowa*, w: tegoż, *Kąt widzenia. Notatki literackie*, „Warstwy”, [Wrocław] 2016, s. 209–211.
- Morawiec A., *Literatura w lagrze, lager w literaturze. Fakt – temat – metafora*, Łódź 2009.
- Wittlin J., *Sono felice...*, „Wiadomości” [Londyn] 1975, nr 22, s. 1.
- Wójcik W., *W Polsce i na obczyźnie. O twórczości Zofii Romanowiczowej*, Katowice 2000.

---

⁸ A. Morawiec, *Literatura w lagrze, lager w literaturze. Fakt – temat – metafora*, Łódź 2009.